

16.02.2018

Я. Хазан, доктор фізико-математичних наук

А чи потрібна така спецрада?..

Залишається тільки варіант присудження вчених ступенів, минаючи спецради ([DT.UA](#)).

Не хотілося б, аби в того, хто прочитає статтю [Андрія Шевцова «Позбутися ролі контролера» \(DT.UA, №5, 2018\)](#), склалося враження, що проблеми системи атестації наукових кадрів в Україні можна вирішити бюрократичними методами.

Ці проблеми не вирішуються ні введенням «спеціальної процедури акредитації спецрад», ні посиленням «контролю якості складу та роботи експертних рад», ні впровадженням «більш щільного контролю над діяльністю спецрад», ні вдосконаленням «нормативної бази процесу присудження наукових ступенів», а проблеми плагіату не вдасться вирішити «удосконаленням нормативно-правових засад» боротьби з ним шляхом термінової розробки «нових документів» (у лапках – цитати зі статті А. Шевцова). Хоча ідеї зменшити кількість формальних вимог і посилити прозорість усієї процедури можна тільки вітати – розраховувати, що завдяки цій прозорості якість дисертацій буде постійно контролюватися ззовні, неможливо. Власне, згадуваний у статті Шевцова факт, що абсолютно некомпетентну дисертацію з культурології вдалося призупинити (так-так, не зупинити, а призупинити) тільки завдяки втручання академіка-секретаря відділення НАНУ, який не має жодного стосунку до культурології, ще раз засвідчує деградацію спецрад, принаймні спецрад із гуманітарних наук (див., наприклад, статтю [«Атестаційна трагікомедія», DT.UA, №1, 2018](#)).

Сформулюю абсолютно очевидне твердження: оцінка дисертаційної роботи – це експертна оцінка, і в центрі цієї оцінки повинен стояти ЕКСПЕРТ, тобто спеціаліст, який наділений трьома якостями: (1) він/вона має кваліфікацію, достатню для того, щоб оцінити правильність і вагомість результатів; (2) він/вона ознайомлений (а) зі станом досліджень у галузі науки, до якої належить дисертація, і може оцінити новизну результатів (і, зокрема, підтвердити наявність/відсутність плагіату); (3) він/вона має належний рівень наукової чесності та принциповості й може оцінити роботу, абстрагуючись від усіх привхідних обставин.

Якщо припустити, що в Україні є достатня кількість експертів з усіх спеціальностей, із яких присуджуються вчені ступені, то, як мінімум, необхідно, аби їхня думка про дисертації була вирішальною. На сьогодні ж система атестації в Україні побудована таким чином, що дисертації переважно оцінюють НЕ-експерти. Я вже писав (див. [«Учені ступені без спецрад», DT.UA, №2, 2018 p.](#)), що вадою системи атестації (не єдиною, але, можливо, вирішальною) є колективна безвідповідальність. У кожній спецраді з конкретної дисертації рідко є більше трьох-п'яти спеціалістів. Але голосують усі, включно з тими, хто просто взагалі нічого в дисертації не тямить. Тобто на один голос експерта припадає до п'яти голосів не-експертів.

Саме вони й визначають результат голосування, не несучи при цьому жодної відповідальності, оскільки голосування — таємне.

Сказане ще більшою мірою стосується діяльності експертних рад (ЕР), роль яких, на думку А. Шевцова, «переоцінити неможливо». На жаль, кількість членів ЕР більша, ніж будь-якої спецради, а діапазон охоплених розділів науки набагато ширший: кожна ЕР розглядає дисертації за двадцятьма-тридцятьма спеціальностями (див. «Перелік експертних рад» на сайті МОН). Попри всю мою повагу до членів ЕР, мені важко повірити, що спеціаліст, скажімо, з біофізики може кваліфіковано оцінити роботу з надпровідності, а спеціаліст із фізики полімерів – дисертацію з астрометрії та небесної механіки (всі ці спеціальності стосуються компетенції ЕР з фізики та астрономії). Тим більше що члени ЕР, природно, дисертацій не читають – це не передбачено процедурою, та й можливості в них такої немає. На кожну дисертацію призначається один доповідач, який ознайомлюється з роботою і за 10 хв. про неї розповідає. Але ж голосують усі! Я знаю конкретний випадок, коли ЕР з геологічних і географічних наук затвердила дисертацію всупереч тому, що доповідач, тобто єдиний член ЕР, ознайомлений з дисертацією, оцінив її негативно і єдиний голосував «проти».

Постає запитання: що робити? У публікації «Учені ступені без спецрад» запропоновано два варіанти. Простіший і легкий для реалізації (майже нічого не потрібно змінювати) виглядає так:

1. У момент прийняття дисертації до захисту зі складу спецради призначається вужча (5–7 осіб) «спецрада спеціалістів» із конкретної дисертації (при необхідності з залученням сторонніх спеціалістів).

2. Після обговорення роботи за звичайною процедурою на засіданні всієї спецради рішення присудити/не присудити учений ступінь приймає **ВІДКРИТИМ** голосуванням «спецрада спеціалістів», причому кожен її член повинен аргументувати свою думку. Протокол голосування підписується і стає обов'язковою складовою частиною затвердженої/відхиленої дисертації.

Це все! Затвердження експертною радою не потрібне, за винятком конфліктних ситуацій. В останньому випадку події розгортаються за таким самим алгоритмом: створюється вузька «експертна рада спеціалістів», яка й розбирається з дисертацією, причому і рішення, і аргументація оприлюднюються.

Нічого нового в цій процедурі немає. Якщо розгорнути будь-яку дисертацію, захищену в американському університеті, то відразу після титульного аркуша виявляється «Statement of dissertation approval», тобто заява про затвердження дисертації (не впевнений, що в усіх університетах документ називається саме так, але назва суті справи не змінює), підписана членами комісії, яка приймала рішення. Науковий керівник здобувача зазвичай входить до складу цієї комісії.

Чи вирішить така схема всі проблеми? Усіх звісно, ні, але деякі – так. Зокрема, більша вагомість думок реальних експертів з дисертації та їхня персональна відповідальність, безперечно, підвищать якість прийнятих рішень. Однак якщо у спецраді немає потрібної кількості ЕКСПЕРТІВ, то... А

навіщо, власне, потрібна така спецрада? Найважчий випадок – якщо більшість спецрад потрапляє в категорію «А навіщо, власне, потрібна...» Тоді залишається тільки варіант присудження вчених ступенів, минаючи спецради.

На жаль, в Україні головні проблеми і системи освіти (як вищої, так і середньої), і системи атестації наукових кадрів лежать далеко за їх межами. Якщо в країні не функціонує економіка й немає попиту на освіту, а є тільки попит на документ про неї, то школи й виші продукуватимуть не знання, а атестати й дипломи, а батьки платитимуть хабарі за «вступ» до вишів дітей, які ні за своїми знаннями, ні за своїми здібностями не в змозі навчатися в університеті. Якщо в країні немає попиту на високу кваліфікацію, а є попит на кандидатсько-докторські корочки, то ми будемо отримувати потік фейкових кандидатів-докторів і процвітаючі контори, які пишуть фейкові дисертації за гроші. Наразі ситуація саме така.